

Děrné štítky a tabulátory, stroje na jejich zpracování, které byly elektromechanickými předchůdci počítačů hrály klíčovou roli při mobilizaci sil francouzské zahraniční armády v Alžíru i v rámci organizace a hledání nových spolupracovníků pro francouzské hnutí odporu. Záminku a krytí pro práci jim ale paradoxně poskytla touha Němců identifikovat v okupované části Francie, podobně jako v dalších zemích, které obsadili, veškeré židovské obyvatelstvo.

Vše navíc ilustruje, jak klíčové pro tento a řadu podobných úkolů děrné štítky a stroje pro jejich třídění a zpracování byly. Je jasné, že holocaust i řada dalších válečných a civilních „operací“ Třetí říše by bez prvních výpočetních systémů, které třetí říši dodávaly pobočky IBM, tak jako tak proběhly – nemohly by ale dosáhnout takového rozsahu a efektivity. Na druhou stranu je mimo vši pochybnost, že kdyby to nebyly Hollerithovy stroje od IBM, nahradily by je jiné, podobné, i když možná ne tak výkonné „platformy“. Celý příběh by tak neměl sloužit k očeňování „velké modré“, ale spíše jako poučení o tom, že i ty nejskvělejší technologie lze v rámci „poskytování komplexní služby“ a „zákaznického řešení na míru“ zneužít k nejstrašnějším účelům.

Příběh René Carmilla začal v roce 1934, kdy tehdy bezmála padesátiletý důstojník a absolvent pařížské Polytechniky navrhl, aby armáda pro účely mobilizace podle věkových skupin využívala děrné štítky a stroje pro jejich třídění. Jeho velký okamžik měl ale přijít po francouzské kapitulaci.

René Carmille – francouzský voják a statistik, který dokázal obrátit děrné štítky a stroje IBM proti Třetí říši

Země papírových formulářů

Francie se před začátkem druhé světové války stala útočištěm pro desítky tisíc židů prchajících z nacistické Třetí říše. „Problém“ s francouzským sčítáním obyvatel vězel v tom, že v minulosti nikoho nezajímala tak podružná záležitost, jako je náboženské vyznání. Navíc i vlastní sčítání probíhalo tak nějak, ehm, „francouzsky“ – děrné štítky a tabulátory pro jejich třídění se tu pro zpracování dat o obyvatelstvu, vyjma armádního projektu René Carmilla, před příchodem německé okupační armády příliš nezabydly, nemluvě o tom, že stroje v okupované části Francie byly z valné části zabaveny a poslány do Německa. A tam kde stroje byly, nebyla datová média – jak uvádí ve své knize Edwin Black děrné štítky byly pro CEC, dceřinou společností IBM ve Francii, v letech 1941 a 1942 naprosto nedostatkovým zbožím.

První sčítání židovského obyvatelstva proběhlo v okupované zóně Francie počátkem podzimu 1940 – z necelých 150 000 registrovaných židů byla necelá polovina imigrantů bez francouzského občanství.

Jedna věc byla židy sečíst – bez ohledu na to že se jednalo o součty přibližné. Bylo ale něco úplně jiného sledovat jejich stěhování a centrálně je setřídít pro umístění do ghet a následné deportace. S Hollerithovými stroji bylo možné všechny informace (pohlaví, věk, odbornost, vzdělání atd. –

pozn. Red.) třídít, uspořádat a vytvářet požadované výstupy. Francouzské informace ale nebyly k dispozici na automaticky zpracovatelných děrných štítcích – namísto toho tu byly tradiční papírové formuláře: žlutý, béžový, bílý a červený – k jedné osobě jich často náleželo až pět. Systém formulářů zavedený André Tullardem (tzv. Tullardovy formuláře) byl dokonce zaveden nejen na okupovaných územích, ale i na území spravovaném z Vichy. Na rozdíl od Hollerithova systému který umožňoval automatickou detekci a opravu chyb či duplicit, se jednalo o systém velmi nepřesný.

(Edwin Black, IBM and the Holocaust, 2001)

I když ze sčítání v obou částech Francie nakonec vyšlo číslo blížící se třem stům tisícům, bez přenosu dat na děrné štítky a jejich zpracování se jednalo jen a pouze o ono číslo. Francouzské prefektury ani Generální komisařství pro židovské otázky či Policejní oddělení pro židovské záležitosti ve Vichy nebyly schopny se s více než stovkou tisíc papírových formulářů pohnout dál. V roce 1941 proto přišel plán provést nové sčítání lidu, které mělo pochopitelně obsahovat i otázku, která identifikovala osoby židovského vyznání nebo původu.

Záhy se ukázalo, že zpracovat Tullardovy formuláře či dotazníky nového sčítání není bez děrných štítků v dohledné době možné. Už koncem roku 1940 ředitele komisařství oslovil René Carmille a nabídl mu pomoc při zpracování dat s využitím tabulátorů, které uchránil před německou konfiskací. Carmille zároveň navrhl přidělit při sčítání občanům třináctimístná čísla, která by obsahovala informace o osobě a její odbornosti či dovednostech. Kancelář pro demografické služby, kterou Carmille ve Vichy založil v listopadu 1940, se dokonce stala oficiálním obchodním partnerem CEC (IBM) i Bullu. Kancelář převzala první „židovské“ formuláře na konci roku 1941, pak se ale celý proces začal záhadně zpomalovat – po šesti měsících „demografické služby“ hlásily, že ze 140 000 dotazníků obdržely jen zhruba 110 tisíc. A pak se vše začalo dále zpomalovat, protože CEC nedodalo náhradní díly a děrné štítky.

Velký bluff

Carmillova kancelář pochopitelně výsledky nikdy nedodala. Dotazníky ze sčítání lidu sice pečlivě zpracovávala, ale pro zcela jiné účely, než byla identifikace židů (data o židech do sloupce 11 podle všeho ani nezaznamenávala). René Carmille byl (patrně již od dob první světové války) členem francouzské kontrarozvědky a za války pracoval pro hnutí odporu a generála De Gaulla. Jeho hlavním cílem bylo využít demografická data pro přípravu mobilizace jednotek v zahraničí (to se mu také podařilo při shromažďování informací pro formování jednotek v Alžírsku, kam se tajně vydal i s jedním tabulačním strojem v květnu 1941). Díky jeho práci pro generála De Gaulla se během povstání v Alžírsku objevovaly jednotky Svobodné francouzské armády takřikajíc odnikud (soupisy potenciálních členů byly připraveny pomocí děrných štítků). Podobné to bylo i při podpoře hnutí odporu, které mohlo snadno vyhledávat potenciální spolupracovníky podle předem určených parametrů.

Vedle aktivní podpory de Gaulla a hnutí odporu bylo hlavním cílem René Carmilla zpomalit úsilí Němců o deportace židů do koncentračních táborů a deportace mladých Francouzů na nucené práce do Německa (odvezeno jich nakonec bylo na 875 tisíc, díky zdržovací taktice Carmilla se ale dalším desítkám tisíc podařilo totálnímu nasazení uniknout útekem do Španělska či přechodem ke hnutí odporu). Jako řediteli Service National de Statistique (ta nahradila původní kancelář pro demografické služby v roce 1941) se mu to vše dařilo až do března 1943, kdy byl pro „nedostatečnou spolupráci“ vyhozen. Carmille tak dokázal „židovská“ data ze sčítání blokovat po neuvěřitelných 30 měsíců (pomohlo mu jistě i to, že měl spojení mezi dalšími „agenty“ ve Vichy). Jak uvádí ve své knize Edwin Black, Carmille v roce 1943 dokonce tajně odcestoval na setkání Emilem Genonem, ředitelem belgické pobočky IBM (Genon dohlížel ze Ženevy na pobočky které byly v „německé správě“). Genona zajímaly informace o nacistech ve vedení CEC a výměnou poskytoval Carmillově organizaci podporu pro její stroje.

Berlín nemohl čekat. S využitím nepřesných Tullardových dotazníků se němci pokusili začít shromažďovat židy (především imigranty) z Paříže – 6 494 „povolávacích příkazů“ bylo zasláno na

jejich předpokládané adresy. V určený den se přihlásilo mezi 3400 a 3700 židy, převážně polského původu, k deportaci. Druhý zátah byl naplánován na 20. srpen 1941. Přestože se policie pokusila židy zadržet na adresách uvedených v dotaznících a dokonce kontrolovat lidi vycházející z podzemní dráhy, bylo zadrženo jen 3 022 lidí. Následující tři dny byly „výsledky“ ještě slabší – 21. srpna to bylo 609, 22. srpna 325 a 23. srpna, kdy se židé patrně začali před zátahy schovávat, pouze 122 osob. Třetí zátah, provedený 12. prosince 1941 a zaměřený na osoby s konkrétními specializacemi opět ukázal, jak nepřesná a neaktuální data dotazníky nabízejí – z tisíce adres bylo aktuálních a správných jen 743. [...] V únoru 1942 poslala Eichmannova kancelář v Paříži zprávu, podle níž byly seznamy z prefektur naprosto nedostačující. Bylo třeba něco dělat – bez děrných štítků a tabulátorů se nejlepším zdrojem informací pro Gestapo stala židovská samospráva UGIF (Union Generale des Israelites en France), která poskytla německým úřadům požadované seznamy. [...] V některých případech prostě jen nacisté zatýkali židy, kteří si přišli něco zařídit do neustále sledované kanceláře UGIF.

(Edwin Black, IBM and the Holocaust, 2001)

Transporty francouzských židů se nakonec spustily – v červenci 1942 se vše rozeběhlo naplno, ale zároveň neorganizovaně. UGIF sice poskytovala seznamy a francouzské úřady se snažily plnit deportační kvóty, ale díky tomu, že formuláře ze sčítání obyvatel nebyly nikdy převedeny do podoby dat na děrných štítcích, se mnoha židům podařilo ve Francii skrýt nebo z ní uprchnout (z celkové populace, která byla v roce 1940 odhadována na okupovaném území i ve Vichy na 350 000, byla deportována a zavražděna „pouze“ zhruba čtvrtina).

Klaus Barbie

René Carmille neměl takové štěstí. V únoru 1944, kdy byl zatčen v Lyonu a odvezen do Hotelu Terminus, kde jej vyslýchal nechvalně proslulý Klaus Barbie. Když ani po dvou dnech mučení nic neprozradil, byl Carmille uvězněn v Montluc a posléze poslán do Dachau, kde 25. ledna 1945 zemřel na tyfus. Koncentrační tábor v Dachau byl osvobozen o tři měsíce později – 29. dubna 1945.